

თავი 6
ბილინგვიზმის ბვინანი ბანვითარება

შესავალი

მორე ენის სწავლის მიზეზები

სოციალური მიზეზები

ინდივიდუალური მიზეზები

მორე ენის ფორმალური გზებით შესწავლა

ასაკის ფაქტორი

ენის დაკარგვა ბავშვებში

ინდივიდუალური სხვაობები:

დამოკიდებულებები და მოტივაცია

იდენტობა და მორე ენის ათვისება

სოციალური იდენტობა და მორე ენის სწავლა

მორე ენის სწავლის მნიშვნელობის გააზრება

ენა და ძალაუფლება

მრავალმხრივი იდენტობა და მორე ენის ათვისება

წარმოსახვითი თემი

დასკვნა

თავი 6 **ბილინგვიზმის გვიანი განვითარება**

შესავალი

ენის თანმიმდევრული ათვისება არის პროცესი, როცა ბავშვი ან ზრდასრული ჯერ ათვისებს პირველ ენას და შემდგომ ათვისებს მეორე ან კიდევ სხვა (უცხო) ენებს. მეორე ენის ათვისება შეიძლება მოხდეს როგორც **ფორმალური**, ასევე **არაფორმალური** გზით. არაფორმალური სწავლა შესაძლებელია ქუჩაში, საბავშვო ბაღში, თემში, ხოლო ენის ფორმალური გზით შესწავლა გულისხმობს სკოლაში, ზრდასრულთა ცენტრებსა თუ ენის კურსებზე ენის ათვისებას. მეორე ენის ათვისების ერთადერთი და „განუმეორებელი“ გზა არ არსებობს, მეორე ენის ათვისება დამოკიდებულია არაერთ მნიშვნელოვან ფაქტორზე.

აღსანიშნავია, რომ ბავშვებში ბილინგვიზმი უფრო კარგად ვითარდება სინქრონიულად, ხოლო თანმიმდევრულ ბილინგვიზმს ყოველთვის დადებითი შედეგი არ მოსდევს. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა თუ ბრიტანეთში არაერთი ინტენსიური კურსის გავლის მიუხედავად ბავშვების ძალიან მცირე რაოდენობა ხდება ბილინგვალი. ამ წარუმატებლობის მიზეზი მრავალია, მათ შორის – სწავლების პროცესში კითხვასა და წერაზე აქცენტირება და არა ბუნებრივი სასაუბრო გარემოს შექმნა; მეორე ენის ათვისების სურვილის, მოტივაციისა და ინტერესის ნაკლებობა, მეორე ენის პრაქტიკაში გამოყენების შესაძლებლობის არარსებობა. ხშირად მიზეზთა შორის სახელდება ასაკიც და მიიჩნევა, რომ ენის ათვისება უფრო ადვილად ხდება ადრეულ ასაკში, თუმცა ამ საკითხს ვრცლად ამ თავში მოგვიანებით შევხებით.

დასავლეთის ზოგიერთ (ნიდერლანდები, შვეიცარია, შვედეთი) და აღმოსავლეთის (ისრაელი, სინგაპური...) ქვეყანაში უცხო ენის სწავლება უფრო წარმატებით ხორციელდება. ეს განსხვავებები ცხადყოფს, რომ მნიშვნელოვანია პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ფაქტორების განხილვა მეორე ენის სწავლის საკითხზე მსჯელობისას.

მეორე ენის სწავლის მიზეზები

მეორე ენის ათვისების მიზეზები ორ კატეგორიად შეიძლება დაიყოს: **სოციალური** და **ინდივიდუალური** მიზეზები. ეს მიზეზები მოიცავს საკლასო და არასაკლასო მიზნებსაც (კუკი, 2002ბ). შესაძლებელია, რომ ადგილი ჰქონდეს მიზნების დაპირისპირებასაც. მაგალითად, ეროვნული პოლიტიკა შეიძლება მოითხოვდეს სახელმწიფო ენის სწავლების აუცილებლობას ქვეყნის ერთიანობის და მშვიდობიანი თანაცხოვრების შესანარჩუნებლად, ხოლო ინდივიდებს ჰქონდეთ ინტერესი, რომ განათლება მიიღონ

რეგიონალურ ენაზე. მაგალითად, ბასკი სეპარატისტები ესპანეთში ითხოვენ ბასკურ ენაზე განათლების მიღების შესაძლებლობას. აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები უარს აცხადებდნენ რუსულის, როგორც კომუნიზმის ენის შესწავლაზე. მიზნები განსხვავებულია, ზოგიერთი მიზანი გამოძინარეობს ენის სწავლიდან, ხოლო ზოგი – ენის სწავლებიდან და ამ სწავლისა და სწავლების მიზნებს შორის, შესაძლებელია, არსებობდეს მნიშვნელოვანი განსხვავებები.

სოციალური მიზეზები

უმცირესობათა ბავშვებისთვის მეორე ენის ათვისებას აქვს ასიმილაციონისტური მიზანი და, შესაბამისად, შემამცირებელი გავლენა. ანუ, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ბრიტანეთში ინგლისურის, როგორც მეორე ენის სწავლების მიზანია, რაც შეიძლება სწრაფად მოხდეს ბავშვის საზოგადოებაში ასიმილირება; ასიმილაციონისტური იდეოლოგია (იხილეთ მე-18 თავი) მოწოდებულია, ხელი შეუწყოს მეორე ენის დომინანტობას, თუნდაც უმცირესობათა ენის ხარჯზე.

ზემოთ აღწერილი სიტუაციის საპირისპოვოდ, ბავშვებს ზოგჯერ ასწავლიან მეორე ენას, რათა უზრუნველყონ ამ ენის გადარჩენა ან აღდგენა. მაგალითად, ირლანდიაში ამ მიზნით ირლანდიური ისწავლება, როგორც მეორე ენა, ანალოგიური მდგომარეობაა ინგლისურენოვან ბავშვებთან მიმართებით ახალ ზელანდიაში, რომლებიც სწავლობენ მათრის ენას, როგორც მეორე ენას, ამ ენის შენარჩუნების მიზნით. ასევე, ბასკეთში ბასკური ენა ისწავლება მეორე ენად. თითოეულ ამ შემთხვევაში, მეორე ენის შესწავლის მიზანია შეინარჩუნონ ან აღორძინონ უმცირესობათა ენები. მსგავსი სიტუაცია შეიძლება შეგხვდეს არა მხოლოდ უმცირესობათა განსახლების ტერიტორიებზე: მაგალითად, მაიაში ინგლისურენოვანმა ბავშვმა შეიძლება შეისწავლოს ესპანური ენა (ორენოვან სკოლებში), რათა მოხდეს ენის შენარჩუნება კულტურული თუ სოციალური ქსელის ფარგლებში. ამ შემთხვევებში ადგილი აქვს ბილინგვიზმის შემმატებელ კონტექსტს, მეორე ენა ისწავლება დამატებით და არა პირველი ენის ხარჯზე.

მესამე სოციალური მიდგომა არის კონფლიქტების თავიდან არიდებისა და ჰარმონიული თანაცხოვრებისკენ მიმართული მიდგომა. მაგალითად, კანადაში ინგლისურენოვანი ბავშვები სწავლობენ ფრანგულს, ხოლო ფრანგულენოვანები – ინგლისურს, რათა მიღწეულ იქნეს ჰარმონია და ორი ენით აღჭურვილნი თანაბრად ინტეგრირებულნი იყვნენ კანადურ საზოგადოებაში.

ასიმილაციონისტური, ენის შენარჩუნებისა და ჰარმონიული თანაცხოვრების მიდგომები – ყველა მნიშვნელოვანია მეორე ენის სწავლის პროცესში კარიერაში წინსვლის, ინფორმაციისა და ტექნოლოგიების, უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობის და მოგზაურობის თვალსაზრისით. თუმცა, მნიშვნელოვანია გაიმიჯნოს, თუ რა ხდება მეორე ენის შესწავლისას: მეორე ენა ანაცვლებს პირველ ენას თუ ემატება მას.

აღსანიშნავია, რომ მასწავლებლებს, მართალია, არ ძალუძთ ზემოთ განხილული სოციალური მიზეზების შეცვლა, მაგრამ ისინი მაინც მნიშვნელოვანი ფიგურები არიან მეორე ენის სწავლების პროცესში, რო-

მელიც არ მიმდინარეობს პოლიტიკურ ვაკუუმში და, შესაბამისად, არ არის ნეიტრალური და ღირებულებებისგან დაცლილი პროცესი.

მეორე და მესამე ენების შესწავლა ხშირად ხდება ეკონომიკური და სავაჭრო მიზნებით (მაგალითად, სინგაპური, სკანდინავიის ქვეყნები). გლობალიზაციის პროცესის, თავისუფალი ეკონომიკისა და ბაზრების, საერთაშორისო ვაჭრობის პირობებში ენის ფლობა აღქმულია ეკონომიკური წარმატების ქვაკუთხედად. მაგალითად, იაპონური ენის ცოდნა, იაპონური კულტურისა და ღირებულებების გააზრება მნიშვნელოვანია იაპონიაში ეკონომიკური და სავაჭრო საქმიანობის წარმართვისთვის და ამისათვის მხოლოდ ინგლისური ან გერმანული ენის ცოდნა სულაც არ არის საკმარისი. აღსანიშნავია, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებში მთარგმნელობითი საქმიანობის შესაბამისი სამსახურები თითქმის მთლიანად უჭირავთ საზღვარგარეთ დაბადებულებს, რადგან ამერიკის შეერთებული შტატების მოსწავლეთა და ზრდასრულთა უმრავლესობა ძირითადად მხოლოდ ინგლისურ ენას ფლობს სრულყოფილად და ვერ ფლობს მეორე ენას სათანადოდ აღნიშნული თანამდებობების დასაკავებლად.

მეორე და მესამე ენის შესწავლა ხდება იმ მიზნით, რომ პიროვნებამ შეძლოს სხვადასხვა კონტინენტზე წარმატებული ინტერაქცია. ევროპელები საუბრობენ 3 ან 4 ენაზე და, შესაბამისად, მათ არ უჭირთ კომუნიკაცია ჩრდილოეთ, ცენტრალურ და სამხრეთ ამერიკის ქვეყნებში. აღნიშნული განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ევროკავშირის შექმნისა და საზღვრების გახსნის შემდეგ, რაც საშუალებას აძლევთ ევროპელებს, გაიფართოვონ თავიანთი ლინგვისტური რეპერტუარი. თუმცა, ამავე დროს ინგლისური კვლავ რჩება მთავარ ენად როგორც ევროპაში, აგრეთვე მთელს მსოფლიოში და, შესაბამისად, ინგლისურის, როგორც მეორე ან უცხო ენის, შემსწავლელთა რაოდენობა ყოველდღე მატულობს (იხილეთ მე-4 თავი).

ევროკავშირის მიერ (2001) ჩატარებულმა ევრობარომეტრის 15, 900 ადამიანის გამოკითხვამ აჩვენა შემდეგი:

- ევროპელების 53%-მა მიუთითა, რომ მშობლიური ენის გარდა, საუბრობს კიდევ სხვა ევროპულ ენაზე;
- ევროპელების 26%-მა მიუთითა, რომ მშობლიური ენის გარდა საუბრობს კიდევ ორ სხვა ევროპულ ენაზე;
- მშობლების 93%-მა მიუთითა, რომ მათთვის მნიშვნელოვანია, რომ ბავშვმა ისწავლოს ერთი ან ორი ევროპული ენა მშობლიურ ენასთან ერთად. ამ კითხვაზე დადებითად საბერძნეთში უპასუხა 98%-მა და ესპანეთში – 96%-მა. სამუშაო პირობების გაუმჯობესება იყო მთავარი მიზეზი მეორე ენის შესასწავლად 74%-სთვის;
- ყველაზე უფრო მეტმა ადამიანმა ევროპაში იცის ინგლისური, როგორც მეორე ენა - 40,5%-მა, ფრანგული იცის 19,2%-მა, გერმანული 10,3%-მა, ესპანური – 6,6%-მა და იტალიური – 3,0%-მა.
- შედეგთში 88% თვლის, რომ ინგლისურად საუბრობს კარგად ან ძალიან კარგად, ჰოლანდიაში - 72,3%, ხოლო დანიაში – 71,6%.
- ენის შესასწავლად საუკეთესო გზად მიჩნეულია ხშირი ვიზიტები იმ ქვეყანაში, სადაც ამ ენაზე საუბრობენ (94%), არაფორმალური ურთიერთობები ამ ენაზე, როგორც მშობლიურზე მოსაუბრებთან დაასახელა 92%-მა და მასწავლებელთან ერთი-ერთზე ჩატარებული გაკვეთილი – 90%-მა.

ენის ცოდნა ხელმისაწვდომს ხდის ინფორმაციას და, შესაბამისად, ძალაუფლებას. ინფორმაცია განთავსებული სხვადასხვა ელექტრონულ ჟურნალსა თუ მონაცემთა ბაზაში, ინტერნეტში, სატელევიზიო ტელევიზიებში თუ სხვა საკომუნიკაციო საშუალებებში ხელმისაწვდომია ენის ფლობის შემთხვევაში და ამ ინფორმაციაზე ხელმისაწვდომობა ზრდის ინდივიდის სოციალურ, კულტურულ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და საგანმანათლებლო პერსპექტივებს. ბიზნესმენისთვის, ჩინოვნიკისთვის, მეცნიერისთვის თუ სპორტსმენისთვის საერთაშორისო მულტილინგუური ინფორმაციის ფლობა არის გასაღები ახალი ცოდნის, ახალი უნარებისა და ახალი ხედვების განსავითარებლად.

ენის ათვისება მნიშვნელოვანია ინდივიდისთვის ინტერკულტურული მგრძობელობის განვითარებისა და მშვიდობიანი თანაარსებობის უზრუნველსაყოფად (კუკი, 2002ბ). აღნიშნული განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ტერორიზმის ახალი ტალღის გავრცელებასთან ერთად და 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტის შემდგომ. აღსანიშნავია, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების დაზვერვის თანამშრომლები კრიტიკის ქარცეცხლში გაეხვნენ, რადგან ისინი ვერ ფლობდნენ უცხო ენებს, რაც ხელს შეუწყობდა მათ საქმიანობას. (მორისონის, 2001; ბრეხტი და ინგლოდი, 2002). 11 სექტემბრის მოვლენებმა აჩვენა, რომ ინგლისური საერთაშორისო დიპლომატიისა და სამყაროს აღქმის ერთადერთი ენა არაა. მსოფლიოში მშვიდობიანი თანაარსებობის, ურთიერთპატივისცემისა და მეგობრობის განსამტკიცებლად მნიშვნელოვანია ინგლისურის გარდა სხვა ენების გამოყენებაც.

აღსანიშნავია, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების დაზვერვის სამსახური ოპერატიული მუშაკებისა თუ თარჯიმნების ნაკლებობას განიცდის, ეს ხარვეზი უნდა აღმოიფხვრას არა მხოლოდ სკოლასა და კოლეჯში უცხო ენის სწავლებით, არამედ იმიგრანტი მოსახლეობის მშობლიური ენების (არაბული, პაშტო, სპარსული) და ამ ადამიანების რესურსების გამოყენებით. ამის საწინააღმდეგოდ, ამერიკული იდეოლოგია ეფუძნება ასიმილაციონისტურ პარადიგმას და სკოლებში მხოლოდ ინგლისური ენის გამოყენებას „No Child Left Behind“ საკანონმდებლო აქტი, 2001). ბრეხტი და ინგლოდი (2002, გვ. 1) მიუთითებენ:

ამერიკის შეერთებულ შტატებს აქვს უპრეცედენტო საჭიროება ინდივიდებისა, რომლებიც საუბრობენ არა მხოლოდ დომინანტ ინგლისურ ენაზე, არამედ სხვა ენებზეც. ენების მცოდნე ინდივიდებზე მოთხოვნა სოციალურ, ეკონომიკურ, დიპლომატიურ და გეოპოლიტიკურ სფეროში არასოდეს ყოფილა ასეთი მაღალი. 2001 წლის 11 სექტემბრის მოვლენებთან დაკავშირებულ კონგრესის მოსმენებზე მიღებულ დოკუმენტშიც აღნიშნულია სხვადასხვა ენის მცოდნე კადრების დეფიციტი, რაც ხელს უშლის ფედერალურ მთავრობას სხვადასხვა აქტივობის განხორციელებისას. 70-ზე მეტმა სამთავრობო სტრუქტურამ აღნიშნა უცხო ენების ექსპერტიზის მქონე ინდივიდების საჭიროება.

უცხო ენის მცოდნე ინდივიდების დეფიციტი პრობლემას უქმნის ამერიკის შეერთებული შტატების სამხედრო, სასჯელაღსრულების, დაზვერვის, კონტ-ტერორიზმის და დიპლომატიური სამსახურების ეფექტურ მუშაობას. ბრეხტი და ინგლოდი (2002, გვ. 1) მიუთითებენ, რომ ასეთი

საჭიროების პირობებშიც კი ქვეყანაში არსებული კადრების მარაგი უგულვებელყოფილია:

ქვეყანაში არსებობს ლინგვისტური კომპეტენციების მატარებელი ინდივიდების მარაგი; კერძოდ, ადგილობრივ აბორიგენულ ენებზე მოსაუბრე ადამიანები, იმიგრანტები და ლტოლვილები, რომლებიც სრულყოფილად ფლობენ ინგლისურ ენას და, ამასთანავე, თავიანთ მშობლიურ ენას, რომელიც შეისწავლეს ოჯახში, სკოლაში, საკუთარი წარმომავლობის სამშობლოში ან თემის მიერ ორგანიზებული ენობრივი პროგრამების საშუალებით.

ინდივიდუალური მიზეზები

მრავალი ინდივიდუალური მიზეზი არსებობს, რატომაც სწავლობენ მეორე ან მესამე ენას. საუთჰემპტონის უნივერსიტეტის ენათა ცენტრმა გააკეთა ამ მიზეზების სია, რომელშიც 700 მიზეზია ჩამოთვლილი. აღნიშნული სია შეგიძლიათ იხილოთ შემდეგ ბმულზე: <http://www.lang.ltsn.ac.uk/700reasons/700reasons.aspx>.

ენის შესწავლის ერთ-ერთი მიზეზი კულტურული ცნობიერების ამაღლებაა. ინტერკულტურული მგრძობელობისა და ცნობიერების განვითარება, სტერეოტიპების მსხვრევა, ხელს უწყობს ინდივიდს გლობალურ სამყაროში საცხოვრებლად, შესაბამისად, მეორე ენის შესწავლა ხშირად ამ მიზეზით ხდება.

აღსანიშნავია, რომ გარკვეულ დონეზე ინტერკულტურული ცნობიერების ამაღლება შეიძლება სხვადასხვა საკითხზე საუბრით; მაგალითად, არაბების, ებრაელების თუ აბორიგენი ამერიკელების სხვადასხვა ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების, კვებისა და სასმელის, დაბადების დღის, ქორწინების, დაკრძალვის რიტუალების, რელიგიური ღონისძიებების შესახებ. აღნიშნულის გაკეთება შესაძლებელია კლასში მხოლოდ ერთი ენის ცოდნის პირობებშიც, მაგრამ რადგან ენა და კულტურა განუყოფელია, კულტურული ცნობიერების სრულყოფილად ამაღლება და ინტერკულტურული მგრძობელობის განვითარება ენასა და კულტურასთან სინქრონიულად ზიარებისას არის მაქსიმალურად ეფექტური.

მეორე ინდივიდუალური მიზეზი არის კოგნიტური განვითარება. ენის, ისევე, როგორც ისტორიისა და გეოგრაფიის, ქიმიის, ფიზიკის, მათემატიკისა და მუსიკის სწავლა – ხელს უწყობს ინდივიდის ინტელექტუალურ განვითარებას (კუკი, 2002ბ). ენის შესწავლა მიჩნეულია ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან აკადემიურ აქტივობად.

მესამე მიზეზია სოციალური, ემოციური და მორალური განვითარება. ენის შესწავლით ადამიანი ასერხებს ამ ენაზე მოსაუბრეებთან კომუნიკაციისას, თვითრწმენა და თავდაჯერებულობა განვითარდეს, რადგან ის გრძნობს, რომ მას შეუძლია ეფექტურად ფუნქციონირება სხვადასხვა ლინგვისტურ და კულტურულ გარემოში.

მეოთხე ინდივიდუალური მიზეზი გახლავთ კარიერისტული და დასაქმების პერსპექტივა. მეორე, მესამე და მეოთხე ენის ცოდნა, როგორც უმცირესობების, ისე უმრავლესობის ბავშვებში, ხელს უწყობს უმუშევრობის თავიდან აცილებას, კარიერისტულ ზრდას და დაწინაურების პერსპექტივას (იხილეთ მე-19 თავი). დასაქმების პერსპექტივაა მთარგმნელობითი და თარჯიმნის, საერთაშორისო ვაჭრობისა და მომსახურების

ადგილობრივ, რეგიონალურ და საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის ინფორმაციის გაცვლის სფეროებში, აგრეთვე შესაძლებელი ხდება სხვა ქვეყნებში იმიგრაცია და დასაქმება, მეზობელ სახელმწიფოში დასაქმების პერსპექტივის წახალისება, საერთაშორისო კომპანიასა თუ ორგანიზაციაში დასაქმება, მულტილინგუური ტელეკომუნიკაციების მეშვეობით სახლიდან პროდუქტების გავრცელება (მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ბრიტანეთის გაერთიანებული სამეფოს სატელეფონო ზარებზე მომსახურების ცენტრები, რომელიც მდებარეობს ინდოეთში).

ბურდიე (1977, 1991) აღნიშნავს, რომ ენების შესწავლა ხდება პოლიტიკური კონკურენციის პირობებში. უთანასწორობა, დომინანტობა და სოციალური იერარქიის არსებობა განაპირობებს ენის შესწავლას. ენები ოპერირებენ ბაზრის მსგავსად და თითოეულ ენას მოეპოვება კონკრეტული ღირებულება ბაზარზე. ნორტპანმა (2000) განავრცო ბურდიეს მიერ წარმოდგენილი ხედვა და მიიჩნევს, რომ ინდივიდი ახდენს ინვესტირებას ენაში სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული კაპიტალის სახით. ენის სწავლა, მისი აზრით, არის ინვესტიცია, რომელსაც მოაქვს მოგება (მაგალითად, იმიგრანტებისთვის ამერიკაში ინგლისურის შესწავლა უზრუნველყოფს დასაქმებასა და წახალისებას და საზოგადოებაში ინტეგრირებას). ამ ინვესტიციის განხორციელების გარეშე, ინდივიდი აღმოჩნდება მარგინალურ ან სუბორდინირებულ მდგომარეობაში.

მეორე ენის ფორმალური გზით შესწავლა

თუ მეორე ენა არ ისწავლება თემის მეშვეობით, მაშინ სკოლა ხდება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტი მეორე ენის შესასწავლად (ორივე ტიპის – არჩევითი და გარემოებითი ბილინგვალების შემთხვევაში: იხილეთ პირველი თავი). მონოლინგვიზმიდან ბილინგვიზმისკენ სხვადასხვა გზა არსებობს, ეს არის მეორე და უცხო ენის გაკვეთილები, ენის ლაბორატორიები, კომპიუტერის მეშვეობით ენის შესწავლის პროგრამები, პრაქტიკული სავარჯიშოები, იმერსიის კლასები, დრამისა და ცეკვის კლასები.

მონოლინგვიზმიდან ბილინგვიზმის განვითარება შესაძლებელია არა მხოლოდ ადრეულ ბავშვობაში ან ფორმალური განათლების გზით, არამედ სხვა საშუალებებითაც. ხშირად მოქმედებს ენის ნებაყოფლობითი შესწავლის კლასები სკოლის ასაკის მოსწავლეთათვის. ენის შესანარჩუნებლად, მხოლოდ ოჯახში ამ ენის რეპროდუცირება ხშირად არ არის საკმარისი, ამიტომ ადგილობრივი თემები უზრუნველყოფენ სკოლის მიღმა სწავლების კურსების ორგანიზებას. მაგალითად, ინგლისსა და კანადაში არსებობს სადამოს კურსები, არდადეგების პერიოდში ენის შესწავლის კლასები, საკვირაო და შაბათის სკოლები, სადაც ბავშვები სწავლობენ თავიანთ მშობლიურ ენას. იმ თემებში, სადაც ინგლისურია დომინანტი და სკოლაში სწავლება მიმდინარეობს მხოლოდ ინგლისურ ენაზე, უკიდურესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მსგავსი ნებაყოფლობითი ენობრივი კლასების არსებობას ბილინგვიზმის განსავითარებლად (ვ. ედვარდსი, 1995ა, 1996, 2004; დოსანი და გიუმანი, 1996).

მსგავსი ნებაყოფლობითი კურსები შეიძლება ჩატარდეს რელიგიური, კულტურული, სოციალური, ინტეგრაციული თუ ეთნიკური უმცირესობების ენათა სიცოცხლისუნარიანობის გაუმჯობესების მიზნიდან გამომდინარე. ასეთი ტიპის კლასების ორგანიზებას ძირითადად უზრუნველყოფენ რელიგიური ინსტიტუტები (სინაგოგები, მეჩეთები, ორთოდოქსული ეკლესიები და ტაძრები). ებრაელი ბავშვები ხშირად დადიან სინაგოგაში ივრითის შესასწავლად და იდენტობის შესანარჩუნებლად, მეჩეთში დადიან არაბულის დასაუფლებლად, რათა მეჩეთში ჩატარებული ლოცვის გაკება შეძლონ, კათოლიკური ეკლესია აგრეთვე ხელს უწყობს პოლონურის, უკრაინულისა თუ ლიტვური ენის შესწავლას.

დიდ ბრიტანეთში არსებობს თემის ენის კლასები ფინური, ესპანური, იტალიური, პორტუგალიური, ბერძნული, თურქული, ურდუ, ჰინდის, პენჯაბის და ბენგალის ენების შესასწავლად. ევროპული ენების შემთხვევაში, ამ კურსების დამფინანსებელი საელჩოების და უმაღლესი კომისარიატის წარმომადგენლები არიან, რომლებიც განთავსებულნი არიან ლონდონში. აზიური ენების შესწავლას კი ძირითადად აფინანსებენ ენთუზიასტი მშობლები, რომელთაც სურთ, მათმა მომავალმა თაობამ შეინარჩუნოს მშობლიური ენა. საინტერესოა ბელგიის მაგალითი, სადაც გახსნილია პოლონური ენის შესწავლის აკრედიტებული პროგრამის კლასები, რომელთაც აფინანსებს პოლონეთის მთავრობა და მოსწავლეები ესწრებიან აღნიშნულ კლასებს ბელგიურ სკოლაში სწავლის პარალელურად.

ბავშვებისთვის განკუთვნილი ნებაყოფლობითი კლასების გარდა, მნიშვნელოვანია ზრდასრული მოსახლეობის ენის შემსწავლელი კურსებით უზრუნველყოფა, რათა მათ შეძლონ ბილინგვიზმის განვითარება და ენის შესწავლა (იხილეთ ბეიკერი და ჯონსი, 1998; სპოლსკი და შოამი, 1999; ჰარნიში და სვენტონი, 2004) ზრდასრულთათვის ენის შესწავლის პირობების შესაქმნელად სხვადასხვა ადგილას სხვადასხვა სტრატეგია გამოიყენება:

- საღამოს კლასები – ხშირად ღამის სკოლა ან ღამის კლასებიც ეწოდება, სადაც მეორე ან უცხო ენა ისწავლება კვირაში ერთხელ ან ორჯერ, დაწყებული რამდენიმეკვირიანი – დამთავრებული რამდენიმეწლიანი კურსებით. აღნიშნული კურსები ძირითადად მიმართულია გარკვეული ფორმალური მიზნის მისაღწევად (გამოცდის ჩაბარება მეორე ან უმრავლესობის ენაზე). ენის კურსები ფუნქციონირებს ამერიკის შეერთებულ შტატებში და დიდ ბრიტანეთში მიგრირებული ზრდასრული მოსახლეობისთვის. მსგავსი ტიპის კურსების რაოდენობა იზრდება მშობლიური ენის ათვისების მსურველთათვისაც (ბასკური, ივრითი, უელსური);
- ულპანური კურსები: ზრდასრული მოსახლეობის მიერ ენის შესწავლის ყველაზე მასობრივი მოძრაობა იყო ისრაელში ივრითის შესწავლის თვალსაზრისით. 1948 წელს ისრაელის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასთან ერთად, დაიწყო იმიგრაციის დიდი ნაკადის მოდინება და აუცილებელი გახდა ძალიან მოკლე პერიოდში ადამიანების ძალიან დიდი რაოდენობისთვის ენის სწავლება. შესაბამისად, დაიბადა ივრითის ინტენსიური სწავლების კურსის ორგანიზების იდეა და ამ კურსებს უწოდებდნენ ულპანურ კურსებს. სიტყვა „ულპანი“ მომდინარეობს არამეულიდან და ნიშნავს „ტრენ-

ინგს, ინსტრუქციას, წესს, კანონს”; ჩვეულებრივ, ჯგუფში იყო თავდაპირველად 25 მსმენელი და გაკვეთილები ტარდებოდა კვირაში 6–ჯერ. კურსების მიზანი იყო მსმენელთათვის საკომუნიკაციო კომპეტენციების განვითარება. კულტურული ღონისძიებები, სიმღერების, კონცერტის თუ ექსკურსიის ორგანიზება სასწავლო პროცესის შემადგენელი ნაწილი იყო. წლების განმავლობაში ისრაელში ახალი ტიპის ულპანური კურსები ჩამოყალიბდა (ბეიკერი და ჯონსი, 1998).

- ისრაელის მსგავსად ბასკური და უელსური ულპანური კურსებიც ტარდებოდა. ბასკური ენის კურსები – კვირაში ხუთჯერ, ხოლო უელსური – კვირაში ორი დღე დილით და ორი დღე – საღამოს (ბეიკერი და ჯონსი, 1998). ტარდებოდა აგრეთვე პროფესიული კურსები პედაგოგთათვის, ექიმებისთვის, ადმინისტრატორებისთვის და სამრეწველო დაწესებულებებში მომუშავე მუშებისთვის. ტარდებოდა აგრეთვე მშობლებისთვის განკუთვნილი ენის კურსები. აღნიშნულ კურსებზე, ისრაელის კურსების მსგავსად, აქცენტი კეთდებოდა სასაუბრო ენის დაუფლებაზე.
- დისტანციური სწავლების მეთოდები: ენის სწავლება შესაძლებელია სხვადასხვა მედიასაშუალების გამოყენებით, ეს იქნება რადიო თუ სატელევიზიო სერიალები, სატელევიზიო ტელეარხები, კომპაქტ-დისკები, დივიდი დისკები, ვიდეოკასეტები, კომპიუტერული ენის სწავლების პროგრამები და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ დისტანციური სწავლების შედარებითი შეფასების კვლევა ჯერჯერობით არ არსებობს, ამიტომ, თუ რომელია ყველაზე ეფექტური მეთოდი, ამაზე მსჯელობა რთულია.

ადრეული ბავშვობის ასაკში ენის ათვისება ისევე გაუაზრებლად და ბუნებრივად ხდება, როგორც სიარულის დაწყება. სკოლაში ენის სწავლის შესახებ ბავშვი არ იღებს ხშირად გადაწყვეტილებას და მის მიერ ენის სწავლა ეფუძნება მასწავლებლის ან ადგილობრივი და ცენტრალური ხელისუფლების მიერ მიღებულ, განათლების პოლიტიკის შესაბამის გადაწყვეტილებებს. ამასთანავე, მიგრანტი მუშებისთვის, ლტოლვილებისა და იმიგრანტებისთვის ენის შესწავლა აუცილებელია დასაქმებისა და ბიუროკრატიულ სტრუქტურებთან ურთიერთობისთვის, თუმცა ზრდასრულთა ნაწილისთვის ენის შესწავლა ნებაყოფლობითია პროცესია და მათი სურვილიდან გამომდინარეობს. შესაბამისად, დაისმის კითხვა: რა არის უმჯობესი – ბავშვობის თუ უკვე ზრდასრულ ასაკში ენის შესწავლა?

ფორმალური განათლების გარდა, ენის შესწავლა ხდება არაფორმალურ გარემოშიც, ქუჩაში, მეგობრებთან და თანატოლებთან ურთიერთობისას. ზოგჯერ ბავშვი ეუფლება ენას არაფორმალურ გარემოში მშობლის მიერ წინასწარი განზრახვისა და დაგეგმვის გარეშე. სათამაშო მოედანზე, თანატოლებთან თამაშისას, მულტფილმებისა თუ სატელევიზიო შოუს ყურებით ან სხვა არაფორმალურ გარემოში ენის შესწავლა ზოგჯერ უფრო მეტი ეფექტის მომტანია, ვიდრე ფორმალური გაკვეთილები. არაფორმალურად ენის სწავლების ეფექტურობა განსაკუთრებით შედეგიანია სამეზობლოში უმრავლესობის ენის ათვისების დროს (იხილეთ გარემოებათა გამო ბილინგვალების შესახებ დისკუსია პირველ თავში).

ასაკის ფაქტორი

ერთ-ერთ საკამათო საკითხად რჩება ასაკის გავლენა მეორე ენის ათვისების პროცესში. ერთ-ერთი არგუმენტის თანახმად, რაც უფრო ადრეულ ასაკში ისწავლება მეორე ენა, მით უფრო მაღალია ენის ფლობის დონე. ამ მოსაზრების მიხედვით, ბავშვები სწავლობენ ენას უფრო ადვილად და წარმატებულად. ადრეულ ასაკში ხდება ენის ათვისება და არა სწავლა. მეორე მიდგომის მიხედვით კი – უფრო მოზრდილი ბავშვები და ზრდასრულები სწავლობენ მეორე ენას უფრო ეფექტიანად და სწრაფად, რადგან 14 წლის ბავშვს უფრო მეტად აქვს განვითარებული ინტელექტუალური და პროცესირების უნარი, ვიდრე ხუთი წლის ბავშვს. შესაბამისად, ნაკლები დროა საჭირო მეორე ენის ასათვისებლად თინეიჯერულ ასაკში. თუმცა, ენის გამოყენება ცვალებადია სხვადასხვა ასაკში და, შესაბამისად, ამ ტიპის შედარებების გაკეთება საკმაოდ რთულია.

ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებული ლიტერატურის მიმოხილვა შეგიძლიათ იხილოთ მარინოვა-ტოდის და მისი კოლეგების (2000), სინგლეტონის (2003) სინგლეტონის და რიანის (2004) სახელმძღვანელოებში. ამ მიმოხილვის შეჯამების სახით შემდეგი საკითხების გამოყოფაა შესაძლებელი:

- (1) შეუძლებელია გამოყო, თუ რომელ ასაკშია უმჯობესი მეორე ენის ათვისება, რადგან ენის ათვისებაზე არაერთი ფაქტორი ახდენს ზეგავლენას, შესაბამისად, საკითხის ასე დაყენება არასწორია;
- (2) ბავშვები, რომლებიც ადრეულ ასაკში სწავლობენ ენას, ენის ფლობის უფრო მაღალ დონეს აღწევენ, ვიდრე ზრდასრულები. აღნიშნული სხვაობა ასახავს არსებულ შედეგს და არა ამ ორი ასაკობრივი ჯგუფის პოტენციალს. ანუ, ის აზრი, რომ ბავშვები ადრეულ ასაკში უფრო მაღალ ენობრივ კომპეტენციას აღწევენ, სულაც არ გამორიცხავს, რომ ზრდასრულმა ადამიანმა შეისწავლოს მეორე ენა მაღალ დონეზე. ეს დამოკიდებულია იმ სოციალურ გარემოზე, რა გარემოშიც ხდება ენის შესწავლა და აგრეთვე ინდივიდუალური სწავლის ფსიქოლოგიურ ასპექტებზე (მოტივაცია, შესაძლებლობები და ა.შ.). მარინოვა-ტოდი და სხვები (2000) აღნიშნავენ, რომ ზრდასრულები უფრო ნაკლებად ითვისებენ ენას, ვიდრე პატარა ბავშვები, მაგრამ ეს სხვაობა განპირობებულია სწავლისთვის არსებული სიტუაციით და არა ათვისების უნარით (გვ. 9).
- (3) ფორმალური კურსების მეშვეობით უფროსები უფრო სწრაფად სწავლობენ ვიდრე ბავშვები, მაგრამ მნიშვნელოვანია, თუ რა ხანგრძლივობით (რამდენი წელი) სწავლობს ინდივიდი მეორე ენას. ბავშვებს, რომლებმაც მეორე ენა დაიწყეს დაწყებითი კლასებიდან და ისწავლეს ზრდასრულ ასაკამდე, გაცილებით მეტი დრო აქვთ ენის შესასწავლად, ვიდრე ზრდასრულებს, რომლებიც ენის შესწავლას იწყებენ, მაგალითად, სკოლის დამთავრების შემდეგ. თუმცა, კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, ეს არ გამორიცხავს, რომ ზრდასრულმა ადამიანმაც სრულყოფილად

ათვისოს მეორე ენა, განსაკუთრებით თუ მაღალია მისი მოტივაცია. ზრდასრულებს ძალუძთ მშობლიური ენის დონეზე ათვისოსონ მეორე ენაც;

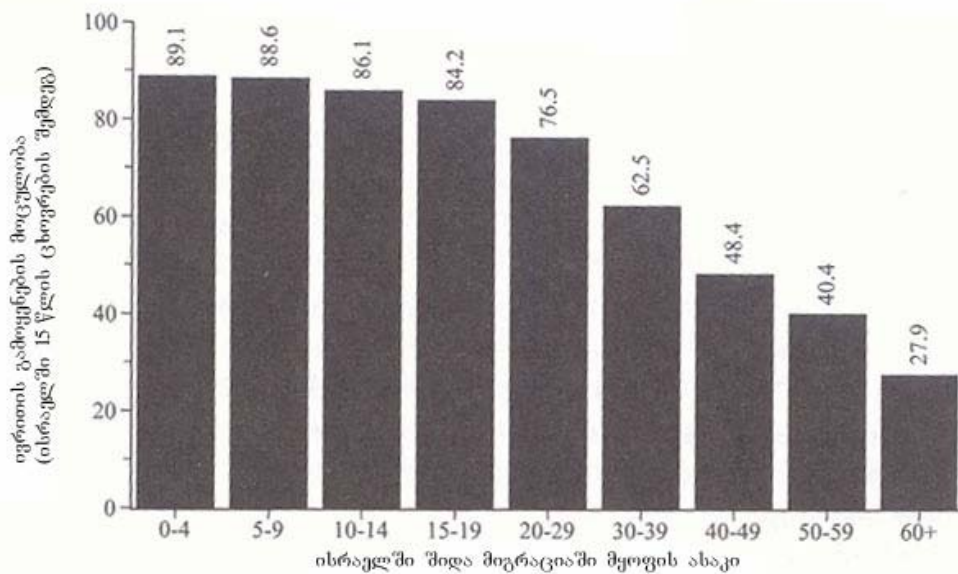
- (4) დაწყებითი კლასებიდან ენის შესწავლას აქვს სხვადასხვა მიზანი, გარდა საკუთრივ ენის ათვისებისა. ეს მიზნები შეიძლება იყოს ბავშვის ინტელექტუალური განვითარება, თანამედროვე ენის შესწავლა, ბიკულტურალიზმის უპირატესობის გამოყენება და ა.შ. ამ შემთხვევაში სწავლის პროცესი რაც მეტხანს გრძელდება, შედეგები ამ და სხვა მიზნებისთვისაც უმჯობესია. გარდა ამისა, სწავლის პროცესი ამ ასაკში გაცილებით სასიამოვნოა.
- (5) კვლევების დიდი ნაწილი მიეძღვნა მეორე ენის ათვისების პროცესში საშუალო სკოლის მოსწავლეებისა და ზრდასრულების წარუმატებლობების შესწავლას (მარინოვა-ტოლი და სხვები, 2000). მკვლევარების მიერ ნაკლებადაა შესწავლილი ამ ასაკში მეორე ენის ათვისების თვალსაზრისით ზრდასრულების მიერ მიღწეული წარმატებები.
- (6) ამერიკის შეერთებულ შტატებში სკოლის მოსწავლეები იძულებულნი არიან, ადრეულ ასაკშივე შეისწავლონ ინგლისური, როგორც მეორე ენა, განსაკუთრებით 2001 წლის „No Child Left Behind“ საკანონმდებლო აქტის შემდეგ (იხილეთ მე-9 თავი). ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ მეორე ენის შესასწავლად ოპტიმალური ასაკია 3-დან 7 წლამდე ან მაქსიმუმ – გარდატეხის ასაკამდე. ამ საკითხთან მიმართებით ჰაკუტა (2001, გვ. 11-12) მიიჩნევს:

მეორე ენის ათვისებისთვის კრიტიკული პერიოდის არსებობის დამადასტურებელი კვლევები საკმაოდ არამდგრადია. არანაირი ემპირიული დადასტურებული დასკვნა, რომ არსებობს ხარისხობრივი სხვაობა ენის შემწავლელებს შორის, ასაკიდან გამომდინარე – არ არსებობს და ენის ათვისებას განაპირობებს არაერთი გარემო ფაქტორი... არგუმენტი, თითქოს ბიოლოგიურ პრობლემები და გარდატეხის ასაკი ხელს უშლის ენის ათვისებას – აბსოლუტურად არასწორია.

ანალოგიურად, მარინოვა-ტოლი და მისი კოლეგები (2000) მიიჩნევენ, რომ „ასაკი არ განაპირობებს მეორე ენის ათვისების ხარისხს; ამ პროცესზე ზემოქმედებს მრავალი სოციალური, ფსიქოლოგიური, საგანმანათლებლო და სხვა ფაქტორები და არა რაიმე კრიტიკული პერიოდი, რაც ზღუდავს ენის ათვისების პოტენციალს“ (გვ. 28). მართლაც, არ არსებობს კრიტიკული პერიოდი ენის შესწავლისას, თუმცა არსებობს პერიოდი, როცა უმჯობესია ენის შესწავლა და ეს გახლავთ ადრეული ბავშვობისა და სკოლის ასაკი.

საინტერესოა, რამდენად წარმატებულნი არიან ზრდასრულები მეორე ენის ათვისების პროცესში. ამ შეკითხვაზე ორი ტიპის პასუხი გაიცემა: აბსოლუტური და შედარებითი. აბსოლუტურ კონტექსტში შედეგები განსხვავებულია, ზრდასრულთა ნაწილი სრულყოფილად ეუფლება მეორე ენას, ნაწილი იძენს მხოლოდ საბაზისო ცოდნას, ნაწილი კი ელემენტარულ დონეზე ჩერდება. ზრდასრულთა მიერ მეორე ენის წარმატებით ათვისების არაერთი მაგალითი გვხვდება ბასკეთში, უელსსა და ისრაელში.

შედარებით კონტექსტში კი ზრდასრულთა შედეგების შედარება ხდება ბავშვების შედეგებთან, ანუ „ვინ უფრო კარგად ითვისებს მეორე ენას“. ქვემოთ გთავაზობთ ზრდასრულთა წარმატების საილუსტრაციოდ გრაფიკს, რომელიც ხაზს უსვამს არა ათვისების, არამედ მეორე ენის გამოყენების თვალსაზრისით ზრდასრულთა წარმატებებს.

1950 წლის საყოველთაო აღწერიდან მოყოლებული, ისრაელში შესაძლებელია, თვალი მივადევნოთ, თუ რომელი ასაკის და რამდენი ადამიანი იყენებს პრაქტიკაში ივრითს. ახალგაზრდა იმიგრანტები უფრო იყენებენ თუ შედარებით უფრო ასაკოვნები? ზემოთ მოყვანილ გრაფიკულ გამოსახულებაში ასახულია ამ საყოველთაო აღწერის შედეგები ბაჩის (1956) და ბრაინის (1987) ნაშრომებზე დაყრდნობით. გრაფიკის თანახმად, რაც უფრო პატარაა იმიგრანტი ბავშვი, მით უფრო მეტად იყენებს პრაქტიკაში ივრითს. 30–40 წლამდე ასაკის ფარგლებში, ივრითის გამოყენების თვალსაზრისით ვარდნა შეინიშნება. 40 წლის ასაკის ზევითაც ვარდნა გრძელდება.

ენის დაკარგვა ბავშვებში

აღსანიშნავია, რომ მეორე და მესამე ენის შესწავლასთან ერთად, ბავშვებში ადგილი აქვს ენის დავიწყების პროცესსაც. უმცირესობათა ბავშვებში (ადგილობრივი თუ იმიგრანტები) ყოველთვის არსებობს საფრთხე, რომ მათ დაკარგონ თავიანთი მშობლიური ენა. როცა უმრავლესობის ენა გამოიყენება ყველგან, ბავშვი ადრეულ ასაკშივე აანალიზებს ენებს შორის არსებულ მდგომარეობას, პრესტიჟულობასა და სტატუსს. შესაბამისად, უმცირესობათა ბავშვების ნაწილი, განსაკუთრებით თინეიჯერულ ასაკში, ფიქრობს, რომ მისი მშობლიური ენა და კულტურა არ არის პრესტიჟული და ხშირად მას არასახარბიელო სიტუაციაში აყ-

ენებს. შესაბამისად, ბავშვები თვლიან, რომ უმცირესობათა ენის დავიწყება არის გასაღები საზოგადოებაში ინტეგრაციისთვის.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ხშირია ბავშვების მიერ ენის დავიწყების პრეცედენტები. ჰაკუტასა და დეანდრეს (1992), ვონგ ფილმორის (1991) და ვალდესის (2004) კვლევები ადასტურებს, რომ ინგლისური ენის დომინანტობა განაპირობებს, რომ უმცირესობათა ბავშვები არა მხოლოდ ეუფლებიან ინგლისურს ადრეული ასაკიდანვე, არამედ ანაცვლებენ მშობლიურ ენას ინგლისურით. ჰაკუტას და დე ანდრეს (1992) კვლევის მიხედვით, ინგლისური ენის დაუფლებისკენ სწრაფვა განაპირობებს ესპანურენოვან ოჯახებში ესპანურიდან ინგლისურზე გადასვლის პროცესს, რის შედეგადაც ბავშვი ივიწყებს თავის მშობლიურ ესპანურ ენას. ინგლისური ენით ესპანურის ასეთი ადრეული ჩანაცვლება იწვევს იმას, რომ მშობლებს აღარ მიჰყავთ თავიანთი ბავშვები ბილინგვურ კლასებში და ორიენტირი მხოლოდ ინგლისურენოვან განათლებაზე აქვთ აღებული.

უმცირესობათა ენას სჭირდება უფრო მეტი ყურადღება და დაცვა უმცირესობათა მხრიდან, როცა უმრავლესობის ენის დომინანტიაა. მნიშვნელოვანია, რომ უმრავლესობის ენით უმცირესობის ენის ჩანაცვლებას აქვს ძალიან მნიშვნელოვანი სოციალური, ემოციური, კოგნიტური და საგანმანათლებლო უარყოფითი შედეგები ბავშვისათვის. ვოლ ფილმორი აღნიშნავს (1991, გვ. 343): „ენის დაკარგვით იკარგება ინსტრუმენტი, რითაც მშობლები ზეგავლენას ახდენენ ბავშვის სოციალიზაციის პროცესზე; როცა მშობლები ვეღარ ახერხებენ თავიანთ შვილებთან ლაპარაკს; შესაბამისად, ვეღარ ახერხებენ თავიანთი რწმენის, ღირებულებების, აზრებისა და სიბრძნის შეილისათვის გადაცემას“.

აღსანიშნავია, რომ ბავშვის ბილინგვიზმი ნაკლებადაა შესწავლილი იმიგრანტი, ლტოლვილი თუ თავშესაფრის მაძიებელი ოჯახების ბავშვებში. კვლევების უმეტესობის სამიზნე ჯგუფი საშუალო ან მაღალი ფენის და განსახლების თვალსაზრისით სტაბილური ოჯახებია. ტონენბაუმი და ჰოვიე (2002) აღნიშნავენ, რომ იმიგრაცია თავისთავად ხელს უშლის ოჯახის თანაცხოვრებას და ერთიანობას, ნათესავეებთან სიახლოვეს და ოჯახის წევრებს შორის ახლო ურთიერთობებს. მათი კვლევის შესაბამისად, რომელიც ჩატარდა ავსტრალიაში მცხოვრებ ჩინელთა ოჯახებში, აღმოჩნდა, რომ ოჯახური ურთიერთობები გავლენას ახდენს მშობლიური ენის შენარჩუნებაზე ან გაქრობაზე. ერთიანი ოჯახები მოწესრიგებული და ახლო ურთიერთობებით უზრუნველყოფენ მშობლიური ენის შენარჩუნებას იმიგრანტ ბავშვებში.

ბავშვებსა და მათ მშობლებს შორის არსებული დიალოგი მნიშვნელოვანია ბავშვის კოგნიტური განვითარებისთვის. ბავშვის მიერ მშობლიური ენის დაკარგვით ვეღარ ხდება მშობლის ჩართვა ბავშვის კოგნიტური განვითარების პროცესში და, შესაბამისად, მნიშვნელოვანი კოგნიტური სკეიფოლდინგი აღარ ხდება ბავშვში. ამ შემთხვევაში, ბავშვის მიერ მშობლიური ენის დავიწყება არა მხოლოდ ლინგვისტური თუ თემში ენის შენარჩუნების პრობლემაა, არამედ მთლიანად ბავშვის ინდივიდუალური კოგნიტური განვითარების პრობლემადაც იქცევა. ოჯახში ენობრივი დაგეგმვა მნიშვნელოვანია ბავშვის ბილინგვიზმის განსავითარებლად და შესანარჩუნებლად.

ინდივიდუალური სხვაობები: დამოკიდებულებები და მოტივაცია

მეორე ენის შესწავლის წარმატებისა თუ წარუმატებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზია ენის შემსწავლელის მოტივაცია და ენის შესწავლისადმი დამოკიდებულება (ბეიკერი, 1992; დორნიეი, 2001ა, 2001ბ; გარეტი და მისი კოლეგები, 2003). დორნიეი (1998, გვ. 117) აღნიშნავს:

მოტივაცია არის მთავარი მამოძრავებელი ფაქტორი მეორე ენის შესწავლისას, რათა ენის შესწავლის გრძელი და ხშირად მომქანცველი პროცესი მდგრადი აღმოჩნდეს. ყველაზე გამორჩეული უნარების მქონე ადამიანებიც კი ვერაფერს მიაღწევენ ენის შესწავლის პროცესში, თუ მათ არ გააჩნიათ საკმარისი მოტივაცია. კარგი სასწავლო გეგმა და კარგი სწავლების პროცესი საკმარისი არ არის ენის შესწავლისას წარმატების მისაღწევად.

რა მოტივები არსებობს მეორე ენის შესასწავლად? ეს მოტივები გამომდინარეობს სოციალური, ეკონომიკური, პროფესიული, ინტეგრაციული თავდაჯერებულობის და საკუთარი თავის აქტუალიზაციის ფაქტორებიდან?

მეორე ენის დაუფლების მიზეზები ორ კატეგორიად შეიძლება დაიყოს:

I კატეგორია: ინდივიდს სურს საკუთარი თავის სხვა ენობრივ ჯგუფთან ინტეგრირება.

ენის შემსწავლელებს ზოგჯერ სურთ, რომ საკუთარი თავის ასოცირება მოახდინონ სხვა ენობრივ ჯგუფთან რის გამოც სწავლობენ უმცირესობის ან უმრავლესობის ენას და საკუთარი იდენტობა, კულტურულ აქტუალობებში მონაწილეობა და მეგობრობა უკავშირდება სხვა ენობრივ ჯგუფს. ამ ტიპის მოტივაციას ინტეგრაციულ მოტივაციას უწოდებენ;

II კატეგორია. ენის შესწავლა პრაქტიკული თვალსაზრისით სასარგებლო მიზნებიდან გამომდინარეობს.

მეორე მიდგომა პრაგმატულია და ენის გამოყენების პრაქტიკულ ასპექტებს უკავშირდება, ინდივიდმა მეორე ენა შეიძლება შეისწავლოს სამსახურის ან ფულის შოვნის, სამომავლო კარიერული ზრდის პერსპექტივის, გამოცდების ჩაბარების ან საკუთარი შვილისთვის ბილინგვური სწავლების პროგრამებში დახმარების მიზნით. ამ მიდგომას კი ინსტრუმენტულ მოტივაციას უწოდებენ.

მნიშვნელოვანი კვლევები ამ კუთხით ჩატარებული აქვს გარდნერს (გარდნერი, 1985, იხილეთ ჩემბერსის 1999 წლის მიმოხილვაში). ჩემბერსი ამტკიცებს, რომ ინტეგრაციული და ინსტრუმენტული მოტივაცია არ არის დამოკიდებული ინდივიდის ინტელექტუალურ მონაცემებზე, მოტივაცია განსაკუთრებით მაღალია შემმატებელი ბილინგვური განათლების კონტექსტში.

კვლევების უმრავლესობა მოიცავს უფრო ინტეგრაციული, ვიდრე ინსტრუმენტული მოტივაციის საკითხებს. გარდნერი და ლამბერტი (1997) თავდაპირველად ამტკიცებდნენ, რომ ინტეგრაციული მოტივაცია არის უფრო ძლიერი. ამ მტკიცების მიზეზი მდგომარეობდა იმაში, რომ ინტეგრაციულ მოტივაციას აქვს უფრო მდგრადი და გრძელვადიანი მიზნები. სამსახურის შოვნის, კარიერისტული ზრდის, გამოცდის ჩაბარების შემდეგ, ინსტრუმენტული მოტივაცია ქრება. ინტეგრაციული მოტივაცია უფრო

მდგრადია, რადგან სხვა ენობრივ ჯგუფთან ინტეგრაციის პირობებში პიროვნული ურთიერთობები გრძელდება.

შემდგომმა კვლევებმა დაადასტურეს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში ინსტრუმენტული მოტივაცია შეიძლება იყოს უფრო ძლიერი, ვიდრე ინტეგრაციული. ლუკმანმა (1972) აღმოაჩინა, რომ ბომბეის ქალთა სკოლაში ენის შემსწავლელებს ინსტრუმენტული მოტივაცია უფრო მეტად აქვთ, ვიდრე ინტეგრაციული ინგლისური ენის შესასწავლად. იატიმის (1988) მიერ მაღაიზიაში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ კვლევაში მონაწილე მასწავლებლებს ჰქონდათ როგორც ინტეგრაციული, ასევე ინსტრუმენტული მოტივაცია. შესაბამისად, იაკიმმა აღმოაჩინა, რომ ინდივიდს, შეიძლება ჰქონდეს ორივე კატეგორიის მოტივაცია მკვეთრი გამიჯვნის გარეშე. აღნიშნული კვლევა ეხება არა მხოლოდ ენის შესწავლის სურვილს, არამედ განჭვრეტს ინდივიდში მეორე ენის შენარჩუნებისა და ენის დაკარგვის პერსპექტივებს.

პავლენკომ (2002ა) წარმოადგინა ზემოთ მითითებული ორი სოციო-ფსიქოლოგიური კვლევის კრიტიკა. პოსტ-სტრუქტურალისტები ენისადმი დამოკიდებულების ნაცვლად განიხილავენ სოციალური და კულტურული კონტექსტიდან ამომავალ ენობრივ იდეოლოგიებს. ეს იდეოლოგიები განვითარების პროცესშია მუდამ და არ არის სტატიკურ მდგომარეობაში (პავლენკო, 2002 ა). შესაბამისად, საუბარი არ უნდა იყოს იმაზე, რომ ინდივიდს ირლანდიური ენის შესწავლის ინტეგრაციული მოტივაცია გააჩნია და ამიტომ ენის შესწავლის პროცესი არის მდგრადი ინდივიდუალური ურთიერთობიდან გამომდინარე, არამედ პიროვნების ენობრივი იდენტობა დამოკიდებულია ირლანდიური ენის გარშემო არსებულ პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ფაქტორებზე, რომლებიც მუდმივად ცვალებადია. ენობრივი დამოკიდებულებები უფრო ისეთი ფართო სოციალური პროცესების ნაწილია, როგორცაა, მაგალითად, რასიზმი, დისკრიმინაცია და ჩაგვრა. ამ შემთხვევაში ფსიქოლოგიური და პოლიტიკური ფაქტორები ერთიანდება და შედარებით მდგრადი დამოკიდებულებები ხდება დინამიური და მრავალმხრივი პროცესის (იდენტობის ფორმირების) ნაწილი და, შესაბამისად, ენის შესწავლას აქვს ინდივიდუალური, ჯგუფური და სოციალური განზომილებანი.

პავლენკო (2002ა) აღნიშნავს, რომ ზემოთ განხილული კვლევების მიდგომა არის გამარტივებული და სტატიკური და არ ანალიზებს მოტივაციის წარმომქმნელ პოლიტიკურ და სოციალურ ფაქტორებს. ინდივიდუალურ სხვაობებს განაპირობებს სოციალური ფაქტორები და ეს სხვაობები სხვადასხვაა სხვადასხვა თემსა თუ კულტურაში და, შესაბამისად, ამ კვლევებში რაღაც ერთიან მიდგომებზე საუბარი მცდარია, რადგან, როგორც პავლენკო აღნიშნავს, „არანაირ მოტივაციას არ შეუძლია წინ აღუდგეს რასიზმსა და დისკრიმინაციას, ისევე, როგორც ვერანაირი პოზიტიური დამოკიდებულება ვერ შეცვლის საგანმანათლებლო სივრცეში ენობრივი რესურსებისადმი არსებულ ხელმისაწვდომობას (2002ა, გვ. 281).

მკვლევართა შორის არსებული კამათის პარალელურად, მასწავლებლებისთვის მაინც პასუხგაუცემელი რჩება შეკითხვები: როგორ მოვახდინო მოსწავლის მოტივირება? რა სტრატეგიები და მიდგომებია საჭირო მოსწავლის მოტივირებისთვის? კვლევების ერთ ნაწილზე დაყრდ-

ნობით, დორნიემ (1998) ჩამოაყალიბა რამდენიმე რჩევა მასწავლებლებისთვის მოსწავლის მოტივაციის ასამაღლებლად:

- მიეცი პირადი მაგალითი;
- შექმენი სასიამოვნო, განმტვირთავი ატმოსფერო კლასში, მოსწავლეებს მოუხსენი დაძაბულობა;
- ენობრივი დავალებები წარუდგინე მოსწავლეებს ფრთხილად და გააზრებულად;
- გქონდეს მეგობრული დამოკიდებულება მოსწავლეებთან;
- გაზარდე მოსწავლეებში თავდაჯერება მეორე ენასთან მიმართებით;
- შეეცადე, ენის გაკვეთილები იყოს ცოცხალი და საინტერესო;
- ხელი შეუწყვე ენის შემსწავლელის ავტონომიურობას;
- გამოიყენე ინდივიდუალური და პერსონალური მიდგომები ენის შესწავლისას;
- განუვითარე თითოეულ მოსწავლეს მიზანმიმართულობა;
- გააცანი მოსწავლეებს შესასწავლი ენის კულტურაც.

აღნიშნული რეკომენდაციების გადამუშავებული და ვრცელი ვერსია ქვემოთ ცხრილის სახითაა წარმოდგენილი:

დორნიე (1994) წარმოადგენს მოსწავლეთა მოტივაციის ასამაღლებლად მასწავლებლებისთვის ურთიერთდაკავშირებულ სტრატეგიებს (იხილეთ აგრეთვე დორნიე და სკოტი, 1997; დორნიე და კაიზერი, 1998).

ენა

- (1) სილაბუსში შეიტანეთ სოციოკულტურული კომპონენტიც (სატელევიზიო პროგრამის ყურება, სტუმრის მოწვევა, რომლისთვისაც შესასწავლი ენა მშობლიურია და ა.შ.);
- (2) სისტემატურად განავითარე მოსწავლის ინტერკულტურული ცნობიერება, - აქცენტი გააკეთე კროს-კულტურულ მსგავსებებსა და არა განსხვავებებზე;
- (3) ხელი შეუწყვე მოსწავლეთა და მეორე ენაზე მოსაუბრეთა კონტაქტს (მაგალითად, გაცვლითი პროგრამები, მიმოწერა, ექსკურსიები და მოგზაურობა);
- (4) აამაღლე მოსწავლის ინსტრუმენტული მოტივაცია მეორე ენის შესწავლის დადებითი და სასარგებლო მხარეების წინ წამოწევით;

მოსწავლე

- (1) აამაღლე მოსწავლის თავდაჯერება მეორე ენასთან მიმართებით (მაგალითად, დასახე რეალიზებადი მოკლევადიანი მიზნები, გამოიყენე შექებისა და წახალისების სტრატეგიები, გამოიყენე თავდაჯერებულობის ასამაღლებელი დავალებები, ხაზი გაუსვი და შეაჩვიე წარმატებებს).
- (2) წახალისე მოსწავლის თვითეფექტურობა დასახული მიზნების მიღწევის თვალსაზრისით (მაგალითად, ასწავლე სასარგებლო კომუნიკაციის სტრატეგიები, განუვითარე რეალისტური მოლოდინები).

- (3) ხელი შეუწყვე მოსწავლის მიერ საკუთარი ენობრივი კომპეტენციის პოზიტიურ აღქმას (ხაზი გაუსვი, რის გაკეთებაც შეუძლია მოსწავლეს და არ გაამახვილო ყურადღება იმაზე, რასაც ვერ აკეთებს; შექმენი ისეთი გარემო, რომ მოსწავლეებს არ ეშინოდეთ საკუთარი შეცდომების).
- (4) შეეცადე შეამცირო მოსწავლეებში მეორე ენის დაუფლების შიში;
- (5) გაააქტიურე მოტივაციის აღმძვრელი სტრატეგიები (მოსწავლე გრძნობს კავშირს საკუთარ ძალისხმევასა და მიღებულ შედეგს შორის; წარსული წარმატებლობების ნაცვლად აქცენტი გააკეთე იმ საკითხებზე, რის შეცვლაც შესაძლებელია);
- (6) ჩააბი მოსწავლეები მიღწევადი ამოცანების შემუშავებაში (საკუთარი სასწავლო გეგმის შემუშავება და ა.შ.).

სიტუაციური

- (1) შეადგინე რელევანტური სასწავლო გეგმა (სილაბუსი უნდა ეფუძნებოდეს „მოსწავლეთა საჭიროებებს“);
- (2) შეეცადე, მიზიდველი იყოს გაკვეთილის შინაარსობრივი ნაწილი (გამოიყენე მულტიმედია-ტექნოლოგიები, აუდიო-ვიდეო მასალები, აუთენტური მასალები);
- (3) განიხილე სასწავლო მასალების ალტერნატივები მოსწავლეებთან (სახელმძღვანელოების ტიპები, სხვადასხვა კომპიუტერული პროგრამა);
- (4) აღძარი ინტერესი და ცნობისმოყვარეობა მოსწავლეებში და შეეცადე, არ დაკარგონ მოსწავლეებმა ეს ინტერესი სწავლების პროცესში (მოულოდნელი, ახალი და ინოვაციური მასალებისა და აქტივობების განხორციელება სწავლების პროცესში);
- (5) დავალებებით გაზარდე ინტერესი და მოსწავლეთა ჩართულობა (სხვადასხვა და მოტივირებული სავარჯიშოების შედგენა, მოსწავლეთა ემოციების გათვალისწინებით დავალბების შედგენა, პერსონალური დავალბების შედგენა, წყვილებსა და ჯგუფური მუშაობის სტრატეგიების გამოყენება);
- (6) დავალბების სირთულე შესაბამისობაში უნდა იყოს მოსწავლის შესაძლებლობებთან;
- (7) გაზარდე მოსწავლის მზაობა დავალბების შესასრულებლად (მოსწავლეთა რეალისტური მოლოდინები; შინაარსისა და პროცესის განმარტება მოსწავლეთათვის; მითითებების მიცემა მიმდინარე დავალბებზე, რათა მიაღწიონ წარმატებებს, წარმატებებისა და შეფასების კრიტერიუმები უნდა იყოს ნათელი და გამჭვირვალე);
- (8) შეეცადე, მოსწავლეები იყვნენ კმაყოფილები (დააცადე მოსწავლეებს, დაასრულონ დავალბება, აღნიშნეთ მოსწავლეთა წარმატებები).

მასწავლებლები

- (1) შეეცადე, იყო გამბედავი (სენსიტიური მოსწავლეთა საჭიროებების მიმართ), სამართლიანი (პატიოსანი და საკუთარი თავის ობიექტურად შემფასებელი) და მოსწავლეების ძლიერი და სუსტი მხარეების მიმართ გახსნილი;

- (2) შეეცადე იყო ფასილიტატორი და არა ავტორიტარული პერსონა კლასში;
- (3) უზრუნველყავი მოსწავლეთა ავტონომიურობა სწავლების პროცესში მათთვის არჩევანის შესაძლებლობების შექმნით; მინიმუმამდე დაიყვანე გარეშე ფაქტორები, რაც ზემოქმედებს მოსწავლეთა სწავლის პროცესზე, პასუხისმგებლობა სწავლების პროცესში გადაანაწილე მოსწავლეებზეც, გამოიყენე წვეულებსა და ჯგუფებში მუშაობის სტრატეგია;
- (4) იყავი მისაბაძი მაგალითი, მოსწავლეებს გაუზიარე საკუთარი მოსაზრებები და ხედვები, მოსწავლეებს გადაეცი საკუთარი პოზიტიური შეხედულებები მეორე ენის ცოდნის მიმართ;
- (5) მოიფიქრე დავალებები, რომლებიც უზრუნველყოფს მოსწავლეებში შინაგანი და გარეგანი მოტივაციის ამაღლებას
- (6) მასწავლებლის უკუკავშირი უნდა ამაღლებდეს მოსწავლის მოტივაციას; შესაბამისად, ყურადღება მიაქციე უკუკავშირს, რომელიც უნდა იყოს უფრო ინფორმაციული და ზედმეტ ყურადღებას არ უნდა ამახვილებდეს შეცდომებზე;

შემსწავლელთა ჯგუფი

- (1) ჩამოაყალიბე ჯგუფური მიზნები, რომ ყველასთვის მისაღები და ნათელი იყოს, რის მიღწევას უნდა ელოდნენ;
- (2) თავიდანვე უზრუნველყავი, რომ ყველამ გაითავისოს კლასში დაწესებული ქცევის ნორმები და წესები;
- (3) უზრუნველყავი შეთანხმებული ქცევის წესების განხორციელება და არ დაუშვა შეთანხმებული წესების დარღვევა; დაამკვიდრე მოქცევის პროფესიული სტანდარტი;
- (4) გაუმჯობესება და პროგრესი უნდა იყოს მნიშვნელოვანი შეფასების სტრატეგიაში; შეეცადე, არ მოახდინო მოსწავლეების ერთმანეთთან შედარება, მოსწავლეთა შეფასება უნდა იყოს პრივატული და არა საჯარო და ყველასთვის ცნობილი; მთავარი ფოკუსი არ უნდა იყოს მიღწევებში მათი ერთმანეთთან შეჯიბრი; შეეცადე, ენობრივი კომპეტენციების შეფასება მოახდინო ინდივიდუალურ ინტერვიუებზე დაყრდნობით;
- (5) უზრუნველყავი ჯგუფის ერთიანობა და პოზიტიური დამოკიდებულება ჯგუფის წევრებს შორის, ამ მიზნის მისაღწევად ჩაატარე კლასგარეშე აქტივობები;
- (6) გამოიყენე თანამშრომლობითი სწავლის მიდგომა, ხშირად მიეცი ჯგუფური სამუშაო, რომლის დროსაც შეფასდება მთლიანად ჯგუფი და არა ცალკე ადგილები ინდივიდი.

იდენტობა და მეორე ენის დაუფლება

*“ცხოვრება თეატრია და ჩვენ ყველა მსახიობები”
უილიამ შექსპირი*

შექსპირის ამ დრამაში აღნიშნულია, რომ ადამიანები, მსახიობების მსგავსად, სხვადასხვა როლს თამაშობენ. აღნიშნულ როლებს განაპი-

რობებს არსებული სცენარი, მაყურებელი, სხვა მსახიობები და მოვლენების განვითარების მოსალოდნელი შტრიხები. სცენარის, მსახიობების, მაყურებლის მსგავსად, ადამიანის იდენტობაც ცვალებადია. ინდივიდის იდენტობის ფორმირებაზე არაერთი ფაქტორი ახდენს გავლენას, მათ შორის მეორე ენის ათვისება (ბლექლეჯი და პავლენკო, 2001; პავლენკო, 2003ბ).

სოციალური იდენტობა და მეორე ენის შესწავლა

ადამიანს აქვს ინდივიდუალური უნარები, თუმცა ამავე დროს ის ყოველთვის არის გარკვეული ჯგუფის წევრი (ქალი, ახალგაზრდა მშობელი, მასწავლებელი, დემოკრატი, კალიფორნიელი, ბილინგვალი). სხვადასხვა ჯგუფისადმი კუთვნილება აყალიბებს ინდივიდის სოციალურ იდენტობას. სოციალური იდენტობა მრავალმხრივია და იქმნება სხვადასხვა ჯგუფის წევრებთან ურთიერთობებისა და ინტერაქციის შედეგად. მეორე ენის ათვისება არ ნიშნავს მხოლოდ ლექსიკური მარაგის დაგროვებას, გრამატიკული კონსტრუქციების სწორად გამოყენებას და წარმოთქმას. მეორე ენის ათვისებით, ინდივიდი ხდება გარკვეული სოციალური ჯგუფის (უმცირესობის ან უმრავლესობის) წევრიც. ბურდიე (1977, 1991) აღნიშნავს, რომ ენის შესწავლით ინდივიდი ნახულობს საკუთარ ადგილს ამა თუ იმ ჯგუფში და სწორედ ენის ცოდნის წყალობით ის იმსახურებს ნდობას და პატივისცემას კონკრეტული ჯგუფის მხრიდან...

მეორე ენის შესწავლა, ფაქტობრივად, არის ინდივიდის სოციალიზაციის პროცესი გარკვეულ სოციალურ კონტექსტში (პავლენკო, 2002ა). საკლასო ოთახი არ იძლევა რეალური ინტერაქციის დიდ საშუალებას და, შესაბამისად, ენის შემსწავლელმა, შესაძლებელია, კლასს მიღმა, ბუნებრივ სიტუაციაში, ვერ მოახერხოს ინტერაქცია. მეორე ენის გამოყენების შესაძლებლობა ხშირად იშვიათია ენის შემსწავლელთათვის. აღნიშნული პრობლემა ბილინგვური განათლების კონტექსტშიც, რადგან ხშირად მოსწავლეს არ აქვს საშუალება, გამოიყენოს კლასს მიღმა შესწავლილი მეორე ენა. ამ ფაქტმა შეიძლება გამოიწვიოს ენის შემსწავლელის მიერ ენის შესწავლის მოტივაციისა და ძალისხმევის კლება (ნორტონი, 2000).

მნიშვნელობის გააზრება მეორე ენის შესწავლისას

აღსანიშნავია, რომ ენა გარკვეული ღირებულებებისა და მნიშვნელობების მატარებელია, ანუ გარკვეულ სიტყვებს საკუთარი დატვირთვა და მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ იმ ენაში; სიტყვებს არ გააჩნიათ ფიქსირებული და შეუცვლელი მნიშვნელობები. ბილინგვიზმისა და ბილინგვური განათლების უნივერსალური განმარტებაც, შესაბამისად, არ არსებობს და ის განსხვავებულია სხვადასხვა ქვეყნისთვისა თუ სხვადასხვა კონტექსტში.

როცა ინდივიდი ურთიერთობს სხვა ენობრივ ჯგუფთან, იგი ყურადღებას აქცევს არა მხოლოდ სიტყვებსა და ფრაზებს, არამედ იმასაც, რამდენად იქნება მიღებული მისი ეს ნააზრევი მიზნობრივი ენობრივი ჯგუფის მიერ. ანალოგიურად – თუ ინდივიდი წერს ლექსს, აკადემიურ

ესეს თუ წერილს, იგი ფიქრობს, თუ რამდენად იქნება მისაღები ადრესატისთვის მისი ბექგრაუნდის ადამიანისგან მსგავსი ნაშრომი (ნორტონი და ტუჰი, 2002, გვ.115).

ენა და ძალაუფლება

მეორე ენაზე კომუნიკაცია და ურთიერთობა აყალიბებს ჩვენს იდენტობას; ამასთანავე, სხვადასხვა ადამიანს თუ ენობრივ ჯგუფს მოეპოვება განსხვავებული ძალაუფლება და პრესტიჟი. პოსტ-სტრუქტურალისტური მიდგომის შესაბამისად, მეორე ენის შესწავლა არ არის მარტო ენობრივი საკითხი. მეორე ენაზე საუბარი ხშირად გამოხატავს, თუ ვინ არის ინდივიდი, რომელი ჯგუფის წევრობა სურს და რამდენად მაღალია ამ ჯგუფში მისი მიმდებლობის ხარისხი.

კონტროლი და გავლენა, დომინაცია და სუბორდინაცია მნიშვნელოვანი ფაქტორებია მეორე ენის სწავლების ნებისმიერ ეტაპზე (იხილეთ მე-18 თავი). მეორე ენის შესწავლა ავტომატურად არ გულისხმობს პატივისცემისა და სოციალური სტატუსის შექმნას, რადგან საზოგადოებაში ადგილი აქვს უთანასწორო დომინაციას, სტატუსისა და ძალაუფლების გადანაწილებას. შესაძლებელია, ინდივიდს ჰქონდეს მაღალი მოტივაცია მეორე ენის შესასწავლად, თუმცა ამ ენის გამოყენებისას (მაგალითად, იმიგრანტები) დაცინვის, უარყოფისა და დამცირების ობიექტები ხდებიან. შესაბამისად, სოციალური ძალაუფლების გადანაწილებას, უმრავლესობის მხრიდან მიმდებლობას, სოციალურ სტრუქტურას, შეცდომების გამო დამცირების ნაცვლად, მეორე ენის შემწავლელის წარმატების აღიარებას აქვს უდიდესი მნიშვნელობა მეორე ენის შემსწავლელის იდენტობის ჩამოყალიბებისა და ენის შესწავლის შედეგების თვალსაზრისით.

მრავალმხრივი იდენტობა და მეორე ენის ათვისება

თავდაპირველი მოსაზრებით, იდენტობა განიხილებოდა, როგორც სტატიკური ფენომენი, რომელიც არ იცვლება, თუმცა, დამტკიცდა, რომ იდენტობა არის ცვალებადი და მრავალმხრივი და, შესაბამისად, მეორე ენის შესწავლა და იდენტობის ცვალებადობა ურთიერთკავშირშია და დამოკიდებულია არაერთ ინდივიდუალურ თუ სოციალურ ფაქტორზე. ადამიანის იდენტობა ვითარდება და იცვლება დროში და სხვადასხვა სიტუაციის მიხედვით.

მეორე ენის შესწავლით ინდივიდის იდენტობა შეიძლება შეიცვალოს „იმიგრანტობიდან“ „კალიფორნიელობამდე“. პავლენკო, (2002ა) აღნიშნავს, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების ძველი და ახალი იმიგრანტები განსხვავდებიან ენობრივი იდენტობის შეცვლის თვალსაზრისით. მე-20 საუკუნის დასაწყისში იმიგრანტების მიერ ინგლისური ენის შესწავლა აღიქმებოდა პოზიტიურად და ითვლებოდა იმიგრანტის წარმატებად ამერიკული ოცნების შესრულებისაკენ მიმავალ გზაზე. ახალი თაობის იმიგრანტებში კი მეორე ენის შესწავლა არის ჰიბრიდული, ტრანსფორმაციული და

უფრო კოსმოპოლიტური, რასაც თან ახლავს საკუთარი ენისა და იდენტობის გაქრობა და, ამასთანავე, ლინგვისტური დისკრიმინაცია და არა ტოლერანტობა (იხილეთ მე-18 თავი). ენების სტატუსი და პრესტიჟი განსხვავებულია; შესაბამისად, უმრავლესობის ენის შესწავლამ შეიძლება ინდივიდს მისცეს სოციალური სტატუსი, დასაქმების პერსპექტივა, ეკონომიკური წარმატება, სოციალური წრე და პოზიტიური ურთიერთობები, ისევე, როგორც უმცირესობათა ენის შესწავლამ უმრავლესობის წარმომადგენლის მხრიდან შეიძლება მოუტანოს ამ ინდივიდს დიდი პატივისცემა და სიყვარული ამ ენაზე მოლაპარაკე ადგილობრივი თემის მხრიდან.

ენის შესწავლა გავლენას ახდენს ინდივიდუალურ იდენტობაზე, თუმცა დიდი მნიშვნელობა აქვს სხვა იდენტობის წყაროებსაც (სქესი, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ეთნიკური წარმომავლობა, რასა, აღმსარებლობა – იხ. პავლენკო, 2002ა). აღსანიშნავია, რომ ხშირად მნიშვნელოვანია, თუ სხვები როგორ იღებენ ინდივიდის იდენტობის შეცვლას; მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ლათინოამერიკელები ასოცირდებიან დაბალი სოციალური კლასის მოქალაქეებთან, განათლების დაბალი დონით. შესაბამისად, ლათინოამერიკული იდენტობის მქონე ინდივიდის მიერ მეორე ენის დაუფლება და ამ გზით უმრავლესობის იდენტობის მიღება უარყოფითად აღიქმება უმრავლესობის მხრიდან. ამ სიტუაციამ შეიძლება ნეგატიურად იმოქმედოს მეორე ენის შესწავლის სურვილზე. უმცირესობათა წარმომადგენლებმა შეიძლება უარი თქვან უმრავლესობის ენის შესწავლაზე და ამით არ მოახდინონ უმრავლესობის ძალაუფლების, სტატუსისა და დომინანტობის აღიარება.

მეორე ენის შესწავლა ცვალებადია და დამოკიდებულია საკუთარი თავისა და გარშემომყოფების მოლოდინებზე, ეს არ გახლავთ წმინდა ლინგვისტური კომპეტენციის საკითხი, ეს არის მნიშვნელოვანი სოციალური საკითხი, რომლითაც ინდივიდი ახერხებს საზოგადოებაში ინტეგრაციას და ხალხთან ინტერაქციას. ენის შესწავლა არ წარმოადგენს მხოლოდ კოგნიტური განვითარების ინსტრუმენტს, არამედ იგი ხელს უწყობს მრავალმხრივი იდენტობის ფორმირებას (იხილეთ მე-18 თავი).

იდენტობის ფორმირების მრავალი წყარო არსებობს, ენასთან ერთად მნიშვნელოვანია ეთნიკური და რასობრივი კუთვნილება, სქესი, სოციალური წრე, აღმსარებლობა და ა.შ. შესაბამისად, შესაძლებელია ინდივიდმა აითვისოს სრულყოფილად მეორე ენა, თუმცა ეს ავტომატურად არ ნიშნავს ამ ლინგვისტური ჯგუფის მსგავსი იდენტობის ჩამოყალიბებას, რადგან, როგორც უკვე აღინიშნა, იდენტობის ფორმირების სხვა წყაროებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ინდივიდის იდენტობის ჩამოყალიბებაში.

წარმოსახვითი თემი

იდენტობის შეცვლა და განვითარება უკავშირდება კიდევ ერთ „წარმოსახვითი იდენტობის“ საკითხს (იხილეთ *Journal of Language, Identity and Education*, მეორე გამოცემის მეოთხე ნომერი). ინდივიდი ენის სწავლისას წარმოიდგენს გარკვეულ მდგომარეობას, რომელიც მიიღწევა ენის შესწავლით. ეს წარმოსახვითი მდგომარეობა, ანუ წარმოსახვით თემში ცხოვრება განსხვავებულია ცალკეულ შემთხვევაში და შეიძლება აამაღლოს ან პირიქით – შეამციროს ენის შემსწავლელის მოტივაცია. ზოგიერთისათვის წარმოსახვითი მდგომარეობა დაკავშირებულია, მაგალითად, მაღალანაზღაურებად ხელფასთან და მაღალ სოციალურ-ეკონომიკურ სტატუსთან, ზოგიერთისთვის ენის შესწავლის „წარმოსახვითი თემი“ გახლავთ საკუთარ ფესვებთან და ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნება.

„წარმოსახვითი თემის“ მაგალითი არაერთია და არაერთი კვლევა მიექდვნა ამ საკითხს. მაგალითად, დაგენაისის (2003) კვლევაში მონაწილე კანადაში მცხოვრები აზიელი მოსახლეობა საკუთარ შვილებს ასწავლის იმერსიის ბილინგვური განათლების პროგრამით (იხილეთ მე-11 თავი), რადგან მათი შვილებისთვის „წარმოსახვითი თემი“ მულტილინგვური, ტრანსნაციონალური და მრავალფეროვანი სახელმწიფოა. მაგალითად, კანინომ (2003) ჩაატარა კვლევა იაპონიაში, სადაც ორი ტიპის წარმოსახვითი მდგომარეობა იყო შვილების განათლების განმაპირობებელი ფაქტორი: პირველი ახასიათებდა მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე მოსახლეობას და გულისხმობდა ბილინგვიზმის გზით გლობალურ სამყაროში საცხოვრებლად შვილის მომზადების პროცესს, ხოლო მეორე ახასიათებდა დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლებს და გულისხმობდა შვილის მომზადებას ღარიბ, მაგრამ ბილინგვურ თემში საცხოვრებლად. პავლენკომ (2003ა) აღმოაჩინა, რომ ინგლისურის, როგორც მეორე ენის შემსწავლელებს გზა ეხსნებათ ახალ წარმოსახვით თემში, რომელიც არის მულტილინგვური. ანუ, ორი ენის ცოდნით ინდივიდის მიერ ორ განსხვავებულ და განცალკევებულ სამყაროში ცხოვრების მოლოდინი, შეიცვალა უფრო ღირებული – მულტილინგვურ სამყაროში (წარმოსახვით თემში) ცხოვრების მოლოდინით.

დასკვნა

მეორე ენის შესასწავლად მნიშვნელოვანია როგორც ინდივიდუალური, ასევე სოციალური ფაქტორები; სოციალური ფაქტორები კი, თავისთავად, გადაჯაჭვულია პოლიტიკურ ფაქტორებთან. ინდივიდის მიერ მეორე ენის შესწავლის მიზეზები მრავალმხრივი და ზოგჯერ პარადოქსულიცაა, ენის შესწავლის სურვილი შეიძლება განაპირობოს საზოგადოებაში ასიმილაციის ან ჰარმონიული თანაცხოვრების სურვილმა, ვაჭრობამ და მოგების ნახვის ღტოლვამ, ინტერკულტურული ცნობიერების განვითარების აუცილებლობამ, უსაფრთხოების, თავდაცვისა და დიპლომატიის

სფეროებში მეორე ენის მცოდნეთა საჭიროებამ. ინდივიდუალური და სოციალური მიზეზები ურთიერთდაკავშირებულია. კარიერისტული ზრდის ან დასაქმების პერსპექტივა გახდა ენის შესწავლის მოტივაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი გლობალიზაციისა და საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდის კვალდაკვალ.

თანმიმდევრული ბილინგვიზმის განვითარება სხვადასხვა გზით ხდება, თუმცა ძირითადად ის დაკავშირებულია ენის ფორმალურ სწავლებასთან სკოლაში. სკოლები შეიძლება იყოს სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული, თუ მეორე ენა ისწავლება, როგორც ოფიციალური ენა, ხოლო უმცირესობათა ენების სასწავლად სკოლები ფინანსდება ძირითადად რელიგიური ორგანიზაციების, თემის ან საელჩოების მიერ. ზრდასრულთათვის კურსები შეიძლება გაიხსნას სამსახურში; ენის შესწავლა შეიძლება მოხდეს თავისუფალ და დასვენების დროს ინტენსიური და ულპანური კურსების მეშვეობით. არაფორმალურად ენის შესწავლაც მნიშვნელოვანია და არაფორმალური სწავლის მაგალითებია ქუჩასა თუ მედიასაშუალებების გზით ენის ათვისების შემთხვევები.

ბილინგვიზმის განვითარება შესაძლებელია ნებისმიერ ასაკში, თუმცა ადრეულ ასაკში ენის ათვისება უფრო კარგად ხდება, ხოლო ზრდასრულ ასაკში უფრო სწრაფად. არ არსებობს კრიტიკული ასაკი ენის შესასწავლად, თუმცა არსებობს ასაკი (სკოლის პერიოდი), როცა მეტი შესაძლებლობა და მოტივაციაა ენის შესასწავლად. სოციალური იდეოლოგიები და ინდივიდუალური განსხვავებები განაპირობებს ენის შესწავლის წარმატებასა თუ წარუმატებლობას.

ენის შესწავლა არ არის მხოლოდ ლინგვისტური საკითხი: ენის შესწავლის მეშვეობით იმიგრანტმა შეიძლება მოახდინოს საზოგადოებაში ასიმილაცია ან ინტეგრაცია, ახალგაზრდა შეიძლება დასაქმდეს და უზრუნველყოს კარიერისტული ზრდა, ზრდასრულთათვის შეიძლება გახდეს „წარმოსახვით თემში“ ფეხის შედგმის შესაძლებლობა. ნებისმიერ ამ შემთხვევაში ენის შესწავლისას ხდება იდენტობის გარკვეულწილად შეცვლა ან ახალი იდენტობის ფორმირება. ენასთან ერთად ხდება ახალ ღირებულებებთან ზიარება, ახალი სტატუსისა და პრესტიჟის შექმნა. ენის სწავლების პროცესი გაცილებით მეტია ვიდრე მხოლოდ ერთი ენის დაუფლება.

თავში განხილული ძირითადი საკითხები:

- ენის შესწავლის მიზეზებია იდეოლოგიური (ასიმილაცია), საერთაშორისო (ვაჭრობა, მშვიდობა) და ინდივიდუალური (კულტურული ცნობიერების ამაღლება, დასაქმების პერსპექტივების გაზრდა);
- ენის შემსწავლელი ნებაყოფლობითი კლასები, სათემო, საკვირაო კლასები სინაგოგაში, მეჩეთში, ტაძარსა თუ ეკლესიაში, აგრეთვე ზრდასრულთათვის ულპანური კლასები არის ყველაზე ფართოდ გავრცელებული გზები თანმიმდევრული ბილინგვიზმის განსავითარებლად;
- არ არსებობს კრიტიკული ასაკი ენის შესასწავლად, თუმცა არსებობს ასაკი (ადრეული ასაკი და სკოლის პერიოდი), როცა მეტი შესაძლებლობა და მოტივაციაა ენის შესასწავლად. ამასთანავე, ზრდასრულთა მიერ მეორე ენის ათვისების წარმატებული მაგალითები ცხადყოფს, რომ, თავისთავად, ასაკი არავითარ დაბრკოლებას არ წარმოადგენს ენის შესასწავლად;
- ინდივიდები განსხვავდებიან ენის შესწავლისას სოციალური და ინდივიდუალური ფაქტორებიდან გამომდინარე. იმიგრანტები ხშირად კარგავენ მშობლიურ ენას, როგორც საშუალებას დომინანტი კულტურის სრულყოფილი წევრობისთვის. ინსტრუმენტული და ინტეგრაციული მოტივაცია განაპირობებს ენის შესწავლისას წარმატებასა თუ წარუმატებლობას;
- მეორე ენის შესწავლა განაპირობებს იდენტობის შეცვლას და ნაწილობრივ წარმოადგენს ახალ ჯგუფთან ინდივიდის სოციალიზაციის პროცესს. ინდივიდი ენასთან ერთად ითვისებს ამ ენისათვის დამახასიათებელ ღირებულებებსა და ურთიერთობებს და იცვლის თავის მრავალმხრივ იდენტობას.

რეკომენდებული დამატებითი საკითხავი ლიტერატურა

- MARINOVA-TODD, S.H., MARSHALL., D.B. &SNOW, C.E., 2000, Three misconceptions about age and L2 learning, *TESOL Quarterly*, 34, 1, 9-34.
- MITCHELL., R.& MYLES, F., 1998, *Second Language Learning Theories*. London: Arnold.
- PAVLENKO A, &BLACKLEDGE, A. (eds), 2004, *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- RICHARDS, J. & ROGERS, T., 2001, *Approaches and Methods in Language Teaching* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- SINGLETON, D. & RYAN, L., 2004, *Language Acquisition: the Age Factor* (2nd edition). Clevedon: Multilingual Matters.

სასწავლო ამბივობები:

- (1) გამოკითხეთ ინდივიდი, რომელიც დაეუფლა მეორე ენას სკოლაში ან ზრდასრულ ასაკში, რამდენად მნიშვნელოვანი იყო მათთვის სკოლა, საკლასო გარემო ან ენის შესწავლის სხვა ფაქტორები მეორე ენის ათვისების პროცესში. განიხილეთ, თუ როგორ აფასებენ ამჟამად საკუთარ ენობრივ უნარებს, იდენტობას და რამდენად იყენებენ ყოველდღიურ ცხოვრებასა და საქმიანობაში მეორე ენას;
- (2) მოსწავლეთა მცირე ჯგუფში განიხილეთ მათი მეორე ენის სწავლასთან დაკავშირებული გამოცდილება. ჯგუფის გამომცდილებიდან გამომდინარე, რომელი ფაქტორია ყველაზე მნიშვნელოვანი ენის შესწავლისას? რამდენად მოახდინეს გავლენა სოციალურმა ფაქტორებმა, ადგილობრივმა პოლიტიკამ და სკოლის სტრატეგიამ მათ მიერ მეორე ენის შესწავლის პროცესზე?;
- (3) ესტუმრეთ სკოლას, სადაც ისწავლება უცხო ენა. ჩაუტარეთ ინტერვიუ მასწავლებელს და მოსწავლეებს. დაესწარით გაკვეთილს და გაარკვიეთ ენის შესწავლის ფარული თუ ღია მიზეზები. შეეკითხეთ მოსწავლეებსა და მასწავლებელს, თუ რა განაპირობებს მათ მიერ მეორე ენის შესწავლას. თუ აღმოაჩინეთ მასწავლებლისა და მოსწავლეების მიზნებს შორის სხვაობა, გააანალიზეთ, რამდენად შეიძლება ამ განსხვავებების თავსებადობა ან ხომ არ შეუშლის ხელს მიზნებს შორის არსებული სხვაობა მეორე ენის შესწავლის პროცესს;
- (4) გაესაუბრეთ იმიგრანტს, რომელმაც შეისწავლა ენა ზრდასრულ ასაკში. გაარკვიეთ, რა მოტივებმა განაპირობეს მის მიერ ენის შესწავლა? რა სოციალურმა თუ გარემო ფაქტორებმა მოახდინეს მასზე გავლენა მეორე ენის შესწავლისას?
- (5) წარმოიდგინეთ ენის გაკვეთილი ოცი წლის შემდეგ, გააანალიზეთ, როგორ შეიძლება მიმდინარეობდეს ენის სწავლება ოცი წლის შემდეგ? რა ტიპის ტექნოლოგიები გამოიყენება სასწავლო პროცესში? რას უფრო მეტი ყურადღება დაეთმობა – უმრავლესობის თუ უმცირესობის ენათა შესწავლას? რა მოტივაციები შეიძლება ჰქონდეთ მოსწავლეებს? რა მიზნებით შეისწავლება ენა? შეფასების რა ფორმები გამოიყენება?